

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-instrukciyi-pro-organizaciyu-provedennja--doc124102.html>.

4. Про внесення змін до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ СБ України від 17 жовт. 2012 р. № 470, реєстр. номер Міністерства юстиції України від 18 жовт. 2012 р. № 1751/22063.

5. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні [Електронний ресурс] // М. А. Погорецький // Юридичний часопис НАВС. - 2013. - № 1. – С. 270-276. - Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe..

УДК: 94 (477.51) «1907/1916»

Герасимчук Олександр Михайлович,
асистент кафедри педагогіки і методики
викладання історії
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т.Г. Шевченка

УЧАСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ РОБІТ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ (1907-1916)

Столипінська аграрна реформа, яка розпочалася в 1906 р. й мала на меті руйнування селянської общини й створення індивідуальних господарств, не розв'язувала питання селянського малоземелля, від якого страждала більшість селян Чернігівщини.

Тому нова земельна політика царського уряду закономірно викликала протести в тієї частини селян, яка чекала від аграрних реформаторів більш рішучих кроків. Форми виявів селянського невдоволення були різними: від скарг на дії чиновників і землемірів до активного супротиву землевпорядним чинам, які проводили межові роботи в полі. Справа іноді доходила й до відкритих сутичок із землевпорядниками, новоспеченими хуторянами й відрубниками, які доводилося вирішувати з допомогою правоохоронних органів.

Землеоблаштування й виділення селян на хутори й відруби проводилися часто насильницькими методами, з ігноруванням волі й бажання більшості селян. Царський уряд щедро нагороджував осіб, які виявляли особливу старанність при проведенні аграрної реформи. За «видатну працю» в справі землевпорядкування 7 грудня 1912 р. було запроваджено нагрудний знак, яким нагороджувалися чиновники, що «виявили особливо значні заслуги, що виходили за межі виконання службових обов'язків» [5, арк. 3-6]. Представники місцевої влади й землевпорядних комісій із особливим старанням взялися до роботи, нерідко вдаючись до хитрощів, обману, залякування тощо, щоб мати бажаний результат у землевпорядкуванні й отримати відзнаку від вищого керівництва. Передбачаючи, що навряд чи землевпорядні роботи будуть проходити безконфліктно, Чернігівське губернське правління ще 5 квітня 1907 р. зобов'язало повітові поліцейські управління слідкувати, щоб селянам було повідомлено під розписку про майбутні землевпорядні роботи й за необхідності відряджати поліцейських для сприяння виконанню межовими чиновниками землевпорядних справ [2, арк. 178]. У листі до голови Ніжинської повітової землевпорядної комісії Ю. Глебова 24 серпня 1909 р. чернігівський губернатор М. Маклаков зазначав, що він «наказав чинам поліції сприяти справі землевпорядкування, яка тільки-но започаткувалася в Чернігівській губернії, й у якій через це можливі різні недоречності й ускладнення» [4, арк. 236].

Актуальною допомогою поліції землевпорядникам була й у наступні роки. Чернігівське губернське правління, відряджаючи старшого помічника губернського землеміра Красовського для виконання землевпорядних робіт у Чернігівському, Остерському й Ніжинському повітах, 30 квітня 1910 р. давало одночасно розпорядження повітовим поліцейським управлінням, щоб у разі потреби в сприянні поліції на вимогу Красовського ті таку допомогу

негайно надавали. Помічник землеміра своїм правом скористався вже восени, коли склав акт і подав рапорт губернському землеміру про притягнення до кримінальної відповідальності козака Сидора Кононенка, який у відрубній ділянці м. Носівка Ніжинського повіту маєтку графа В. Мусіна-Пушкіна знищив поставлені Красовським межові знаки. Звернення про призначення покарання 7 вересня 1910 р. було направлене губернатору, а 29 вересня 1910 р. – прокурору Ніжинського окружного суду [3, арк. 45, 70]. 13 серпня 1912 р. губернське правління знову наказувало повітовим поліцейським управлінням «на вимогу відрядженого землеміра у випадку, якщо йому буде потрібне при виконанні робіт сприяння поліції, негайно таке надавати» [1, арк. 283].

Найбільш масові й гострі виступи проти столипінського землевпорядкування відбувалися в той час, коли землеміри розпочинали землевпорядні роботи по виділенню на відрубні заможних селян. Роблячи за вказівкою П. Столипіна «ставку на сильних», землевпорядники намагалися відвести їм кращу землю й ближче до села, що зачіпало інтереси всієї сільської громади, яка бурхливо реагувала на подібні дії землевпорядників. Ситуація іноді загострювалась до такої міри, що доводилося втручатися поліції.

Велике селянське заворушення на цьому ґрунті виникло в с. Безуглівка Городнянського повіту. Тут у серпні 1909 р. 18 місцевих заможних селян подали клопотання про виділ укріплених наділів у відрубні, але сільський сход на це згоди не дав. Проте, за рішенням повітового з'їзду землевпорядники все ж приступили до обов'язкового виділу. Частина хуторян, боячись загострення відносин із общинниками, забрали свої заяви назад. Було прийнято рішення про виділ відрубів лише 9 селянам. Повітова землевпорядна комісія 24 квітня 1910 р. всупереч бажанню більшості мешканців вирішила здійснити виділи. Як тільки землемір установив у полі свої інструменти, маючи намір розпочати землевпорядні роботи, з'явилися безуглівські селяни в кількості 50–60 чоловік і спочатку змусили землевпорядників припинити роботи, а потім накинулися на присутніх у полі хуторян Безбородого, Тереховича, Апанаська й почали їх бити, при цьому постраждали й землевпорядні працівники.

Зважаючи на явний супротив землевпорядним роботам із боку селян, наступного дня в село прибув становий пристав із шістьма кінними поліцейськими стражниками й заарештував сім селянських активістів, наказавши сільському старості зібрати сход, де, очевидно,

хотів зробити відповідне «роз'яснення». Селяни, що зібралися, вимагали звільнення арештованих. Помітивши хвилювання сходу, пристав наказав стражникам зарядити гвинтівки. Побачивши це, селяни накинулися на пристава й стражників і почали їх бити; одночасно на церковній дзвіниці ударили на сполох. Поліцейські зробили залп із гвинтівок, сход розбігся, при цьому був поранений селянин Терентій Семак, а в поліцейських стражників зникли револьвер і шабля.

28 квітня 1910 р. в Безуглівку прибув чернігівський віце-губернатор Т. Рафальський для здійснення суду над бунтівниками. Сільський сход зустрів його хлібом-сіллю. Усі селяни стояли на колінах, висловлюючи покірність і просячи помилування. Віце-губернатор хліба-солі не прийняв, заявивши, що не вірить у щирість розкаяння селян. Обвинувативши селян у «злочинності їх поведінки», чиновник наказав знайти й повернути револьвер і шаблю й пригрозив селянам, що вони будуть відповідати за безпеку хуторян, а останніх запевнив, що всі вони знаходяться під захистом уряду. Пістолет селяни повернули, а шаблю так і не знайшли [7, с. 234–241]. 27–28 жовтня 1910 р. судова палата розглянула справу про селянське заворушення в с. Безуглівці, двох селян було виправдано, а 13 його активних учасників засуджено до 7-місячного тюремного ув'язнення [10, с. 2].

У с. Почеп Мглинського повіту землемір хотів нарізати відруб розміром 75 дес. місцевому заможному селянинові в місці розташування селянських городів. 18 травня 1913 р. селяни примусили землеміра припинити роботу. Через два дні в село приїхав повітовий урядник і в супроводі поліцейського наглядача прибув у поле, де в цей час відновилися землемірні роботи. Сюди ж з'явилося й близько 300 селян, які й цього разу досягли припинення робіт. 25 травня повітовий урядник прибув із загоном стражників у кількості 35 чоловік. На полі їх уже чекали селяни. За наказом урядника поліція пустила в хід нагайки, щоб розігнати селян. Зав'язалася сутичка, у поліцію полетіло каміння. Після поліцейської розправи, вчиненої над селянами, землемірні роботи відновилися [12, арк. 114].

Масового характеру набув виступ селян в с. Перелаз Суразького повіту. У село 24 червня 1913 р. приїхав землемір для відведення відрубів селянам Ласому й Струговцю. Коли він разом із

сільським старостою й урядником прибув у поле, то побачив багато селян, які почали ображати прибулих і стали вимагати, щоб землемір виїхав із села й не починав нарізування відрубів. Проте, всупереч протестам селян, землевпорядні роботи було розпочато. Тоді селянка Анна Саможенова, незважаючи на протидію урядника, схопила вимірювальну стрічку й спробувала порвати її, примусивши землеміра припинити роботи. Повернувшись в село, селяни зібралися біля квартири землеміра й почали вимагати видачі уповноважених відрубників і старости, погрожуючи їм убивством. Конфлікт стих лише після того, як поліція розігнала бунтівників. П'ятеро селян разом із А. Саможеновою були покарані 30-добовим арештом [7, с. 406-407].

Масові виступи селян проти столипінського землевпорядкування, що супроводжувалися сутичками з поліцією, місцевими властями й землемірами, відбулися також у селах Кучинівка Городнянського повіту (квітень 1910 р.), Чорноводки Мглинського повіту (18 червня 1910 р.), Запілля Мглинського повіту (21 травня 1913 р.) [8, с. 216]. Землемірні роботи в низці сіл проводилися під охороною поліції. Мглинська повітова землевпорядна комісія просила повітового справника на час проведення землевпорядних робіт у с. Чорноводки відрядити туди загін поліцейських стражників [11, арк. 13].

Не варто, однак, перебільшувати активний опір чернігівських селян столипінським аграрним перетворенням. Дослідники Ф. Лось і О. Михайлюк за період 1907–1914 рр. нарахували в Україні 1973 селянські виступи, з яких проти столипінського землевпорядкування було лише 130 (або 6,6 %), з них на Чернігівщині – 13 [8, с. 254-255]. Отже, за період від початку аграрної реформи й до початку Першої світової війни в Чернігівській губернії відбулося порівняно небагато активних виступів проти власне столипінського землевпорядкування.

Із початком війни в 1914 р. селянські виступи проти землевпорядних робіт не припинилися, оскільки становище малоземельного селянства губернії в цей період значно погіршилося. Незважаючи на чисельні протести, царський уряд продовжував проводити землевпорядні роботи, втілюючи в життя столипінську земельну реформу. Землевпорядні роботи й у роки війни ставали причиною виникнення низки селянських виступів, які іноді закінчувалися сутичками з поліцією й місцевою владою. Виступи

селян проти землевпорядних робіт змушували владу вживати заходів для заспокоєння незадоволених. 22 серпня 1914 р. своїм циркуляром за №53 головноуправляючий землеробством і землевпорядкуванням О.В. Кривошеїн поставив перед губернаторами вимогу землевпорядні роботи вести лише там, де була добровільна згода общинників і відрубників. Однак, кількість селянських протестів це не зменшило й уже в циркулярному листі №31 на той час міністра землеробства О. Кривошеїна від 29 квітня 1915 р. було дано розпорядження у випадках недосягнення згоди між відрубниками й товариствами призупиняти землевпорядні роботи «щоб не викликати серед населення ворожих відносин» [9, с. 14]. Всього ж за 1914–1916 рр. автори «Історії селянства УРСР» нарахували на Чернігівщині лише 4 активні селянські виступи, що разом із Полтавщиною (там цей показник взагалі був нульовим) було найнижчим показником в українських губерніях [6, с. 541].

Отже, ми бачимо, що реалізація століпінської аграрної реформи в Чернігівській губернії не відбувалася безпроблемно й викликала спротив частини селян. Виступи селян проти століпінського землевпорядкування на Чернігівщині не мали масового поширення, а носили локальний характер, однак змушували владу вживати застережні заходи, а іноді й використовувати силу правоохоронних органів для заспокоєння селянського невдоволення.

Список використаних джерел:

1. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 11, спр. 1748, 286 арк.
2. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 11, спр. 1749, 180 арк.
3. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 11, спр. 2039, 121 арк.
4. Держархів Чернігівської області, ф. 1336, оп. 1, спр. 155, 384 арк.
5. Держархів Чернігівської області, ф. 1336, оп. 1, спр. 429, 150 арк.
6. Історія селянства Української РСР : [у 2 т.] / [Брайчевський М. Ю., Лещенко М. Н. ; відп. ред. Дядиченко В. А.]. – К. : Наукова думка, 1967. – Т. 1. Від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції. – 1967. – 552с.
7. Крестьянское движение в России. Июнь 1907 г. – июль 1914 г. Сб. документов. / Ред. А. В. Шапракин. – М.-Л. : Наука, 1966. – 676с.
8. Лось Ф. Є. Класова боротьба в українському селі. 1907 – 1914 / Ф. Є. Лось, О. Г. Михайлюк. – К. : Наукова думка, 1976. – 284с.

9. Приостановка выделов на отруба // Черниговская земская неделя. – 1915. – 22 мая. – С. 14.
10. Судебная хроника // Черниговское слово. – 1910. – 30 октября. – С. 2.
11. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 1439, оп. 1, спр. 1190, 40 арк.
12. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 1439, оп. 1, спр. 1484, 444 арк.

УДК: 129-(93). 101

Гетта Василь Григорович,
кандидат педагогічних наук, професор
кафедри технологічної освіти та інформатики
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т.Г. Шевченка

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ЛЮДИНИ

Проблемою особистості займалися психологи, педагоги, соціологи, юристи, економісти та інші науковці (Рубінштейн С.Л., Маслоу А., Кон І.С., Ушинський К.Д., Сухомлинський В.О., Макаренко А.С., Тхоржевський Д.О., Сидоренко В.К., Кузьмінський А.І. та ін.).

З часом змінюються обставини, люди, пріоритети, а отже і зміст поняття «особистість» потребує уточнень, що робить зазначену проблему актуальною.

Є різні визначення цього поняття. Так, особистість можна визначити як окремо взятую людину – продукт суспільного розвитку певної історичної епохи з властивими їй індивідуальними біологічними і соціально обумовленими якостями. При соціальному аналізі особистості розрізняють поняття «людина» і «особистість». Поняття «людина» є природно-суспільне, а поняття «особистість» - соціальне, тобто воно пов'язане не з фізичним буттям людини, а з її певними соціальними якостями.

При оцінюванні особистості основним є її соціальне обличчя і моральні якості. Важливими рисами особистості також є цілеспрямованість, сукупність поглядів, ідей і переконань, які стали керівними в її діяльності.